

Okuduğunu Anlama Becerilerini Geliştirme

Stratejiler, Teknikler, Uygulamalar

Prof. Dr. Muhammet BAşTUĞ

Dr. Aylin YILMAZ HIĞDE

Dr. Ertuğrul ÇAM

Esra ÖRS

Dr. Perihan EFE

4. Baskı

Prof. Dr. Muhammet BAŞTUĞ - Dr. Aylin YILMAZ HIĞDE - Dr. Ertuğrul ÇAM
Esra ÖRS - Dr. Perihan EFE

OKUDUĞUNU ANLAMA BECERİLERİNİ GELİŞTİRME Stratejiler, Teknikler, Uygulamalar

ISBN 978-605-241-550-4

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

© 2024, PEGEM AKADEMİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. AŞ'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz. Bu kitap, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayınevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayınev**dir. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye'de kurulan **Turcademy.com** tarafından yayınları taranmaktadır, indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait 1000'in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere <http://pegem.net> adresinden ulaşılabilir.

1. Baskı: Şubat 2019, Ankara

4. Baskı: Mart 2024, Ankara

Yayın-Proje: Zeynep Güler

Dizgi-Grafik Tasarım: Tuğba Kaplan

Kapak Tasarımı: Pegem Akademi

Baskı: Sonçağ Yayıncılık Matbaacılık Reklam San Tic. Ltd. Şti.

İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı 48/48 İskitler/Ankara

Tel: (0312) 341 36 67

Yayıncı Sertifika No: 51818

Matbaa Sertifika No: 47865

İletişim

Macun Mah. 204. Cad. No: 141/A-33 Yenimahalle/ANKARA

Yayınevi: 0312 430 67 50

Dağıtım: 0312 434 54 24

Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60

İnternet: www.pegem.net

E-ileti: pegem@pegem.net

WhatsApp Hattı: 0538 594 92 40

Bu kitap ismini burada sayamadığım ulusal ve uluslararası değerli okuma araştırmacılarına, onların emeklerine, öğretmenlere ve dünyanın geleceği öğrencilere ithaf olunur...

ÖN SÖZ

Okuma kavramı, farklı formlarda olsa da insanoğlunun çevresiyle iletişim kurmasından itibaren var olan bir kavramdır. Eğitimin formal bir hal almasıyla birlikte bu kavram yazılı ve görsel materyallerden bilgi edinmede bireylerin kullandığı önemli bir beceri olarak görülmeye başlamıştır. Okuma becerisi, bilgi çağı olarak adlandırılan günümüzde ise bambaşka bir önem kazanmıştır. Bu beceri günümüzde var olabilmek ve bilgi savaşlarında rekabet edebilmede kuvvetli bir araç olarak öğrencilere kazandırılması gereken temel bir beceri olarak gösterilmektedir.

Öğrencilerin gelişiminde okuma becerisinin önemine olan inanca sahip ülkeler, eğitim programlarında okuma ve anlama üzerine yoğunlaşmışlardır. Bunun bir göstergesi olarak uluslararası ülkelerin eğitim sistemlerini değerlendiren sınavlarda okuma becerisi anahtar beceri olarak araştırılmıştır. Bu sınavlarda okuma becerisi düşük öğrencilerin olduğu ülkeler, sıralamada gerilerde kalmıştır. Özellikle eğitimciler olarak okuma ve anlama sorunu yaşayan öğrencilerin, akademik başarılarının da sorunlu olacağına farkında olmalıyız. Öğrenci okuma ve anlamada eksiklik yaşıyorsa, matematik, fen veya diğer derslerde de sorun yaşar. Çünkü bu içeriklerin hepsinde okunması ve anlaşılması gereken çok sayıda bilgi var. Dolayısıyla öğrencilerin okuma ve anlama becerileri, diğer alanlarda öğrenme için bir önkoşuldur.

Diğer yandan okuryazarlık becerisi akademik başarı, sosyal katılım, doğru ebeveynlik, işsizlik, suç ve sağlık gibi değişkenlerle ilişkilendirilmektedir. Bu durum okuryazarlık becerisinin sadece okul içi değil okul dışı yaşam için de ne denli önemli olduğunu kanıtlamaktadır.

Gerek ulusal gerekse uluslararası akademik performanslarda başarı gösterebilmek ve bireyin okul dışı yaşamındaki niteliği artırmak için öğrencilerin okuma ve anlama becerisini geliştirmenin yollarını bulmak zorundayız. Bunun için okuma ve anlamaya hem teorik hem pratik olarak odaklanmalıyız. Öğrencilerimizin işlevsel bir okuryazar olmasını sağlayacak politikalar geliştirmeliyiz. Bu amaçla öncelikle okuma ve anlama kavramlarına daha derin bakmalı ve bu kavramların edindirilmesi için neler yapabiliriz? Sorusunu sormalıyız. Bu sorudan hareketle bu kitapta öğrencilerin okuduğunu anlama becerilerini geliştirmenin yolları hakkında bilgiler verilmiştir. Okuma literatüründe etkililiği kanıtlanmış pek çok strateji bu kitapta bir araya getirilmiş ve sınıf içi uygulama örnekleri ile birlikte sunulmuştur. Bazı stratejiler özellikle öğretmenlerin stratejileri uygulamasını kolaylaştırmak için metinler üzerinden örnek uygulamalar hazırlanmıştır. Ancak öğretmenler bu stratejileri kendi sınıf düzeyine ve şartlarına göre kendileri yeniden yapılandırarak kullanabilir.

Bu kitapta kısaca aşağıdaki konu başlıklarına yer verilmiştir:

1. Okuma ve anlama,
2. Okuduğunu anlamayı etkileyen faktörler,
3. Okuduğunu anlama stratejileri ve uygulama örnekleri,
4. Okuduğunu anlamanın değerlendirilmesi.

Hazırlanan bu kitapla, öğretmenlerin mesleki gelişimlerine katkı sağlamayı ve öğrencilerin daha nitelikli birer okur olması için bir rehber hazırlamayı amaçladık. Kitabın hazırlanmasına ilham veren öğretmenlere ve öğrencilere, ayrıca kitabın hazırlanmasında araştırmalarından yararlandığımız ve isimlerini kaynakçada belirtmeye çalıştığımız okuma araştırmacılarına teşekkürlerimizi sunarız.

Mart 2024

Prof. Dr. Muhammet BAşTUĞ

Dr. Aylin YILMAZ HİĞDE

Dr. Ertuğrul ÇAM

Esra ÖRS

Dr. Perihan EFE

İÇİNDEKİLER

Ön Söz..... v

1. BÖLÜM

Okumaya Genel Bir Bakış 1

2. BÖLÜM

Okuduğunu Anlama 5

Anlamı Bulma 7

Anlamı Kavrama 8

Anlamı Değerlendirme..... 8

Okuduğunu Anlamayı Etkileyen Temel Faktörler 9

Akıcı Okuma..... 9

Kelime Dağarcığı..... 10

Kelime Dağarcığı Nasıl Geliştirilir? 11

6 Adımda Sözcük Öğretimi 13

Sözcük Öğretim Etkinliği..... 14

Kelime Dağarcığını Geliştirmede Aileler Neler Yapmalı?..... 17

Kelime Bilgisi Nasıl Ölçülür?..... 18

Okuduğunu Anlama ve Metinler 19

Okumada Duyuşsal Faktörler..... 21

Okuma Tutumunu Desteklemede Ebeveynlerin Rolü 22

Okuma Tutumunu Desteklemede Öğretmenlerin Rolü 23

Okuduğunu Anlamayı Geliştirmenin Temel İlkeleri 27

Okuduğunu Anlama Düzeyleri..... 28

3. BÖLÜM

Okuduğunu Anlama Stratejileri 31

Başlıca Okuma Stratejileri..... 33

Okuma Öncesi Stratejileri..... 34

Amaç Oluşturma..... 34

Göz Gezdirme 34

Ön Bilgileri Kullanma	34
Görselleri İnceleme.....	35
Güdülenme Stratejisi	35
Tahmin Etme	35
Okuma Sırası Stratejiler.....	36
Akıcı Okuma	36
Altını Çizme.....	36
Not Alma.....	36
İrdeleme-Sorgulama	36
Soru Sorma ve Yanıt Arama	36
Anlamayı İzleme	37
Zihinde Canlandırma.....	38
Tekrar Okuma	38
Bağlamı Kullanma.....	38
Çıkarım Yapma.....	39
Bağlantı Kurma	40
Okuma Sonrası Stratejiler	41
Özetleme	41
Sentez Yapma.....	43
Değerlendirme.....	43
Soru Üretme.....	44
Görselleştirme	46
Yansıtıcı Düşünme	47
Anlatma	47
Çoklu Okuma Stratejileri	48
Okuduğunu Anlama Stratejileri	50
Kurallara Dayalı Özetleme Stratejisi.....	50
Kurallara Dayalı Özetleme Stratejisi Uygulama Örneği	51
Grupça Özetleme	54
RAP (Oku-Sor-Yaz) Stratejisi	56
Zihinsel İmgeleme Kullanma.....	57
Bilişsel Haritalama Stratejisi	59
Bilişsel Haritalama Stratejisi Uygulama Örneği.....	59

Beklenti Rehberi	61
Metin Yapısı Öğretimi	63
POSSE Stratejisi	65
Posse Stratejisi Uygulama Örneği	67
TELLS Stratejisi	71
FIVES Stratejisi	73
FIVES Stratejisi Uygulama Örneği	75
Kavram Tanımı Haritası Tekniği	77
Kavram Tanımı Haritası Uygulama Örneği	79
Yakınlaştırma ve Uzaklaştırma (Zooming in and Zooming out-ZİZO) Tekniği	84
Hikâye Haritası Oluşturma	88
Hikâye Haritası Uygulama Örneği	92
Hikâye Yüzü	95
Hikâye Yüzü Uygulama Örneği	97
Karakter Piramidi	99
Karakter Piramidi Uygulama Örneği	101
Hikâye Dilbilgisi	103
Hikâye Dilbilgisi Tekniği Uygulama Örneği	104
Metni Sorgulama Stratejisi	107
Yazarı Sorgulama Stratejisi	109
SQ3R Stratejisi	110
SRQ2R Plus Stratejisi – İnceleme-Okuma-Soru Sorma- Tekrarlama-Gözden Geçirme	112
SQ4R Stratejisi- İnceleme- Soru sorma- Okuma- Kaydetme-(Ezberden) Anlatma- Yansıtma	113
SQ4R Stratejisi Uygulama Örneği	114
PQ4R Stratejisi	118
SQ10R Stratejisi	119
T Cetveli Stratejisi	121
Okumaya Dayalı Problem Çözme Stratejisi (SQRQCQ Stratejisi)	123
Okumaya Dayalı Problem Çözme Stratejisi Uygulama Örneği	124
KWL Stratejisi	127
KWL PLUS Stratejisi	129

KWLA Stratejisi.....	131
KWLQ Stratejisi	134
KWLS Stratejisi.....	137
KWLS Stratejisi Uygulama Örneği	139
Aşamalı Düşünme Stratejisi.....	141
3-2-1 Tekniği	143
Düzeltilme Stratejileri (Fix-up Strategies).....	144
Yönlendirilmiş Okuma-Düşünme Aktivitesi (Directed Reading Thinking Activities-DRTA).....	150
Sesli Okumayla Yansıtma	152
İşbirlikli Stratejik Okuma (İŞO)	153
İşbirlikli Stratejik Okuma Uygulama Örneği	156
İşbirliğine Dayalı Okuma ve Yazma	163
Karşılıklı Öğretim	167
Sınıfta Akran Desteği	169
Akran Destekli Öğrenme Stratejileri (PALS)	171
Akran Destekli Öğrenme Stratejileri Uygulama Örneği	173
Sesli Düşünme (Using Think – Alouds).....	177
Sesli Düşünme Tekniği Uygulama Örneği	179
Kendi Kendine Açıklamalı Okuma Eğitimi (Self-Explanation Reading Training)	185
Kendi Kendini İzleme Yaklaşımı	187
Kendi Kendine Sorgulama	189
Soru-Cevap Stratejisi	190
Kendi Kendine Öğretim	192
Ayrıntılı Sorgulama Stratejisi.....	194
Çoklu Öğretim Stratejisi (MULTIPASS).....	195
Anlamayı İzleme Stratejisi	197
Anlamayı İzleme Stratejisi Uygulama Örneği.....	198
Örüntü Kılavuzu Stratejisi	200
Grafik Düzenleyiciler	202
Ana Fikir Düzenleyicileri.....	203
Önemli Nokta Tekniği	204
Bağlamsal Kelime Tanıma Stratejisi	206

Okuma Konferansları Tekniği	208
Okuyucu Dergileri Tekniği	209
Edebi Rapor Kartları Tekniği	210
Çay Partisi	211
Bir Şey Söyle Tekniği	213
Büyüleyici Gerçekler Tekniği	214
İki Kelime Tekniği	215
Anlama Sanatı Tekniği	216
Yapboz (Jigsaw) Tekniği	217
Sor- Oku- Söyle Tekniği	218
OKAD (REAP) Stratejisi	219
Düşün-Eşleş- Paylaş Tekniği	220
Yapışkan Notlar Tekniği	221
İki Sütun Notları	222
Eleştirel Okuma Stratejisi	224
Eleştirel Okuma Stratejisi Uygulama Örneği	226
Yaratıcı Okuma	229
Yaratıcı Okuma Stratejisi Uygulama Örneği	231

4. BÖLÜM

Okuduğunu Anlamayı Ölçme ve Değerlendirme	233
Bloom Taksonomisine Göre Okuduğunu Anlamanın Ölçülmesi	234
Geleneksel Bloom Taksonomisine Göre Hikâye/Metin Anlama Soruları	235
Revize Edilmiş Bloom Taksonomisine Göre Hikâye/Metin Anlama Soruları	238
Barrett Taksonomisine Göre Okuduğunu Anlamanın Ölçülmesi	238
Okuduğunu Anlamanın Ölçülmesinde Kullanılabilecek Teknikler	242
Çoktan Seçmeli Sorular	242
Kısa Cevaplı Sorular	243
Kısa Cevaplı Sorular Örnek Uygulama	243
Açık Uçlu Sorular	245
Açık Uçlu Sorular Uygulama Örneği	246
Boşluk Doldurma (Close Tekniği)	247

Boşluk Doldurma Uygulama Örneği	248
Cloze (Boşluk Doldurma/Tamamlama) Tekniği.....	249
Maze (Labirent) Tekniği.....	250
Maze (Labirent) Tekniği Uygulama Örneği	251
Yeniden Anlatma (Retelling)	252
Doğru Yanlış	254
Doğru Yanlış Uygulama Örneği.....	255
Rubrikler.....	256
Kontrol Listeleri.....	258
Cümle Doğrulama	258
Cümle Doğrulama Uygulama Örneği.....	260
Eşleştirme	263
Kaynakça	265
Yazarlar Hakkında	275

1. BÖLÜM

OKUMAYA GENEL BİR BAKIŞ

Okuma becerisi fiziksel, duyuşsal ve zihinsel becerilerin birlikte kullanılmasını gerektiren üst düzey zihinsel bir etkinliktir. Bu beceri göz ve ses organlarının çeşitli hareketlerini ve zihnin yazılı sembolleri anlamasını gerektirir (Demirel, 2002). Göz satırlar üzerinde sıçrayarak kelime ve kelimeyi oluşturan harfleri, heceleri görür; bunları zihninde birleştirerek anlar ve seslendirir (Öz, 2001). Akyol (2011:3) okumaya daha geniş bir perspektiften tanım yaparak okumayı beyinde gerçekleşen, anlam kurmaya dayalı karmaşık bir düşünme süreci olarak tanımlamaktadır.

Okuma, tek yönlü sadece yazar tarafından sürdürülen bir süreç olmayıp, okuma süreciyle ilgili yazar, ortam, metin gibi diğer faktörleri de karşılıklı işe koşan bir etkileşim süreci olarak düşünülmektedir. Bundan dolayı National Reading Panel-NRP (2000) okumayı okuyucu ve metin arasında amaçlı ve düşünceye dayalı etkileşim gerektiren bir süreç olarak açıklamaktadır. Buna göre okuyucu metinle karşılaştığında bir taraftan kelimeyi tanımaya ve ayırt etmeye; diğer taraftan ön bilgilerini ve bu süreçteki strateji bilgisini kullanarak metni anlamaya çalışmaktadır. Bu tanımlardan hareketle okuma, fiziksel ve zihinsel süreçleri içeren, okuyucu ve metin (yazar) arasındaki etkileşimi gerektiren, anlama amacını taşıyan, aktif bir etkinliktir (Baştuğ, 2012).

Okuma süreci yazara bağlı olarak sesli ve sessiz olmak üzere iki türlü yürütülmektedir. Okuyucunun amacına bağlı olarak bu okumalar farklılaşır. Sessiz okuma, okuyucunun ses organlarını kullanmadan gerçekleştirdiği okumadır. Zaman zaman içinden okuma, dudakla ya da mırıldanarak okuma da sessiz okuma olarak algılanır. Ancak sessiz okuma göz ve zihinle yapılan bir okumadır. Doğru sessiz okuma, göz ve zihinle yapılan okumadır. Dudak, içinden mırıldanarak okuma doğru okuma davranışları değildir. Çünkü okuma sırasındaki bu okuma davranışları, öğrencinin dikkatini dağıtır ve okuma sürecini olumsuz etkiler.

Sessiz okumanın daha çok anlamaya ve bilgi edinmeye dönük bir okuma olduğu şeklinde yaygın bir kabul vardır. Hatta pek çok araştırmada öğrencilerin bir metni sessiz okuyarak, sesli okumasına göre daha iyi anladığı şeklinde sonuçlar bulunmuştur.

Sessiz okuma, sesli okumaya göre daha geç gelişir. Bundan dolayı okulun ilk yıllarında öğretmenler yoğun olarak sesli okumaya ağırlık vermeli ve sesli okumada yetkinliğe erişmesine paralel olarak ağır ağır sessiz okuma çalışmalarına ağırlık verilmelidir. Sesli okuma, sessiz okumaya geçişte bir köprü görevi görür. Bundan dolayı başlangıçta öğrencilerin sesli okumalarına odaklanılmalıdır. İlkokulun ilk yılları için sesli okuma geliştirilmesi gereken kritik bir beceri olarak görülmelidir.

Sesli okuma, özellikle çocuğun okumayı öğrenmeye başlamasıyla birlikte okulun ilk yıllarında sıklıkla yapılan bir okumadır. Sesli okumada başlıca amaç, yazıyı doğru ve konuşma dilinin özelliklerini yansıtacak şekilde okumadır (Demirel, 2002: 80). Sesli okuma, sessiz okumadan farklı olarak ses organlarının kullanılmasıyla ve metnin anlamını yansıtacak bir şekilde konuşurcasına yapılan okumadır. Okuyucu bu okumada metindeki yazıları gözle algılar, zihninde yorumlar ve konuşma organlarının yardımıyla seslendirir.

Sesli okuma dinamik bir okumadır. Bu okuma sırasında metnin dilbilgisel ve anlam özellikleri birlikte sergilenir. Okuyucu bir taraftan cümlelerin diziliş, noktalama ve gruplama gibi metnin fiziksel özelliklerini; diğer taraftan metnin içeriğini, düşüncesini ve içerikteki betimlemeleri, olayla ilgili kahramanların duygularını yansıtır. Okuyucu, sesli okuma yaparken metni sadece anlamakla yetinmez aynı zamanda metnin yapısını ve içeriğini de ifade eder. Sesli okuyucu, yazarın anlatımını adeta canlandırır.

Sesli okuma, kelimelerin ve cümlelerin basit düzeyde seslendirilmesi değildir. Sesli okuma, fiziksel ve zihinsel süreçleri içeren karmaşık bir etkinliktir. Kelimeyi görme, tanıma, şifresini çözme, belli hızda, tonlama ve vurguyla okuma gibi aynı anda pek çok becerilerin sergilendiği bir süreçtir (Güneş, 2007). Nitelikli bir sesli okuma, planlı bir şekilde okulun ilk yıllarından itibaren doğru öğretimsel uygulamalarla kazandırılır.

Sesli okuma, öğrencilerin okuma becerisini kazanmada kritik bir role sahiptir. Sesli okuma, öğrencilerin telaffuz becerilerini geliştirerek etkili konuşma yeteneği kazanmalarına yardım eder. Güneş (2007:131) sesli okumanın yararlarını

- “Sesi, vurguyu ve tonlamayı geliştirir,
- Kelime tanıma becerilerini geliştirir,
- Okuma, dinleme ve konuşma becerilerini geliştirir,
- Anlama ve zihin becerilerini geliştirir,
- Öğrenmeyi kolaylaştırır,
- Kültürü artırır, bakış açısını genişletir” şeklinde sıralamıştır.